

TÓTH IMRE

AZ OSZTRÁK–MAGYAR HATÁR ÉS A NYUGAT-MAGYARORSZÁGI KÉRDÉS

Németausztria parlamentje és államtanácsa 1918. októbertől önrendelkezési jogot követelt Nyugat-Magyarország lakosságának, majd bejelentette igényét a terület egy részére. Az osztrák kormány óvatosan próbált eljárni a kérdésben, nehogy a Magyarországról érkező, létfontosságú élelmiszer-szállítmányok elapadjanak,¹ és a viták útját állják a majdani osztrák–magyar kereskedelmi tárgyalásoknak.² Bécs 1919 tavaszáig eszközök híján sem tett sokat annak érdekében, hogy Nyugat-Magyarország feletti uralmát biztosítsa. A békekonferenciára bízta a döntést, melynek fő kritériuma az volt: talál-e Ausztria bármiféle elfogadható érvet aspirációinak nagyhatalmi támogatásához. Az etnikai indokok mellett a Tanácsköztársaság léte és a bolsevizmus veszélye egyelőre ilyennek látszott. A térség ügye azonban az első időkben a csehszlovák kérdés, a szudétánémet, cseh és morva területek problémájának árnyékában maradt. A Párizsban üléső számos bizottság között sem találni olyat, melyet az osztrák–magyar határkérdés rendezésére hoztak volna létre, igaz azonban, hogy a információgyűjtés a békeelőkészítés korai fázisában ebben a tárgykörben is megkezdődött.

December 14. és 16. között Sopronban és nyolc községben lebonyolították a szavazást, mely meggyőző magyar fölényrel zárult. Sopront 1922. január 1-jén adták át a magyar hatóságoknak.

Az osztrák keleti határ ügyével a nemzetközi szintéren elsőként Archibald Cary Coolidge, az amerikai békeküldöttség tagja hozakodott elő 1919 januárjában. Coolidge 1918 karácsonyát Bécsben töltötte, a következő év januárjának közepén pedig Budapestre érkezett. „Egyedüli reményünk Istenben és Wilsonban van” – lelkesedett neki a kormány egyik tagja.³ Maga Károlyi Mihály az említettekén kívül okkal reménykedhetett az osztrák szociáldemokrata kormány együttműködési hajlandóságában is. A tervek szerint március 23-án személyesen találkozott volna a kancellárral, és volt rá esély, hogy a magyar élelmiszer-szállítmányok segítenek kölcsönösen elfogadható megoldást találni a nyugati megyék problémájára.⁴ Ahogy Coolidge szorgalmasan küldött jelentéseiben mindkét oldal érveit a serpenyőbe rakta, a mérleg nyelve közben Ausztria fele mozdult. Az angolok Thomas Cuninghame főmegbízott révén szereztek információkat Nyugat–Magyarországról, és április közepén értésre adták Julius Deutsch hadügyi államtitkárnak, hogy Ausztria kedvező békefeltételekre, többek között Nyugat-Magyarország felosztására is számíthat, ha lemond az Anschlusra vonatkozó terveiről.⁵ A terület átadásával mód nyílt az elsősorban cseh politikusok által követelt ún. Korridor-tervek megüsdítésére is, amelyek Cseh–Szlovákiát kötötték volna össze a délszláv állammal. Masaryk és Beneš előterjesztésére a brit, francia, amerikai és olasz résztvevőkből álló csehszlovák ügyek bizottsága március 8-án tanácsozta meg a dolgot, és elvetette a folyosó tervét, helyette a csehszlovák–jugoszláv gazdasági kapcsolatok szerződéses alapokra helyezését támogatta.⁶

Akkor Bécsben már hetek óta folyt az a kampány a magyar területek átcsatolásáért. Ennek csúcspontja március 2-án volt, amikor a népszínházi daraboknak otthont adó, 700 főt befogadó Kolosseumban megtartott gyűlés végeztével több ezer ember tüntetett a Ringen és a Schwarzenberg téren, *Deutschwestungarn* követelve.⁷ A március második felében kialakult magyarországi helyzet, a Kun Béla által dirigált Tanácsköztársaság az osztrák delegáció tárgyalási stratégiáját, és a párizsi tárgyalások menetét is befolyásolta. Kun — miközben tájékozott amiatt, hogy az Osztrák munkástanácsok vezetése elutasította a bolsevik megoldást — az osztrák–magyar határkérdést szociális, nem pedig nemzeti problémaként kezelte. Annyira nem, hogy kijelentette: Nyugat-Magyarország népe egyetértene az Ausztriához való átcsatolással, ha ott is kikiáltanák a proletárdiktatúrát.⁸ Antant körökben javított a rezsím negatív megítélésén, hogy a tanácskormány április 3-án megszervezte a német népbiztosságot, a hónap végén pedig négy nyugat-magyarországi megye képviselőiből felállt a kerületi tanács (*Gaurat für Deutsch–Westungarn*) is. Utóbbi természetesen szolidáris volt a proletárhatalommal, és tiltakozott a terület átcsatolása ellen.

A nyugat-magyarországi ügy a március végi korridor-kezdeményezést követően immáron az egykori Monarchia határaival összefüggésben bukant fel újra május 8-án a Külügyminiszterek Tanácsában, amikor

Sonnino olasz külügyminiszter felvetésére az angol külügyek irányítója, Arthur Balfour azt javasolta: vegyék fontolóra az osztrák–magyar határ újrendezésének kérdését is. A brit külpolitika hagyományaihoz és érdekeihez igazodó Balfour a térség gazdasági fejlődésének lehetősége felől közelített a kérdéshez, amelybe belefoglaltatott Ausztria életképességének garantálása is.

Május 12-én a Tízek Tanácsában Wilson elnök személyesen hozakodott elő azzal, hogy érdemes lenne pontosítani a határt Ausztria és Magyarország között, és amikor magára maradt a javaslatával, titokzatosan megjegyezte, hogy az ő értesülései szerint Ausztria fel fogja vetni a kérdést.⁹ Úgy is lett. Az osztrák külügyminisztérium azzal az instrukcióval látta el Párizsba induló delegátusait, hogy Nyugat-Magyarország megszerzése érdekében a legnagyobb határozottsággal lépjenek fel, mivel ez az egyetlen pont, ahol a más helyeken elszenvedett veszteségért kompenzációt lehet szerezni.¹⁰ A delegációt mindazonáltal elsősorban a karinthisi helyzet és a délszlávokkal fennálló háborús állapotok foglalkoztatták, ebben az ügyben interveniáltak a Legfelső Tanácshoz, és foglalmaztak 11 jegyzéket.¹¹

Párizsban az amerikai indítvánnyal egy időben vetették el az olaszok által javasolt tervet az Ausztria és a délszláv állam között rendezendő népszavazás hatósugarának kiterjesztésére. Olaszország szerette volna az osztrák fennhatóságot Klagenfurt környékén túl, délkeleti irányban megnövelni, hogy ezáltal a jugoszlávokat meggyengítse. A tervet kézlegyintéssel intézték el, így kompenzációt kellett keresni Ausztria számára. Az osztrák kormány ekkor kijátszhatta a legerősebb lapját, melyre az Anschluss rémét rajzolták. A Németország hosszú távú elszigetelésén, területi, katonai és gazdasági meggyengítésén dolgozó francia külügyi vezetés az Anschluss előnyeit és hátrányait mérlegre téve egy ideig hezitált. Amennyiben létrejön a Rajna-határ, az egyesülés segített volna elfogadtatni a németekkel a francia határon elszenvedett veszteségeket. Csak miután világossá vált, hogy Párizsban le kell mondania a Rajna-határról, sőt még a Saar-vidék egy részéről is, akkor formálódott ki és merevedett meg az Anschluss-ellenes irány a Quai d'Orsay-n. A francia külügyminiszter ekkor Németország erőnövekedésére számítva formulázta újra álláspontját. Georges Clemenceau az angolok és amerikaiak ellenkezése ellenére keresztülvitte akaratát, és a francia–német határ kérdésében engedve, elfogadtatta az Anschluss tilalmát.¹² Ugyanerre az álláspontra helyezkedtek az olaszok is, mivel az egyesült Németország és Ausztria együtt nagyobb veszélyt jelentett a Brenner-határra, mint az önálló, gyenge osztrák állam. A döntést követően újabb probléma szabott irányt a további történéseknek: mivel lehet a válságban vergődő Ausztria életfeltételeit javítani, és a destabilizációt ellensúlyozni. E célra kiválóan megfelelt az a nyugat-magyarországi térség.

Az osztrák békedelegáció kellemes körülmények között végezte a munkáját Saint-Germainben. A ebédet a Potel & Chabot luxusszálló

konyhájáról automobilon szállították a kisvárosba. Ernst Schönbauer, a küldöttség tagja állítólag 18 kilogrammot szedett fel a tárgyalások ideje alatt.¹³ Közben a győzteseket Ausztria életképtelenségéről próbálták meggyőzni, taktikusan adagolva a gyengeségükből adódó fenyegetéseket: a vörös diktatúrát és a németekkel való egyesülést. Szemben ezekkel megbízhatóságot és partneri viszonyt ajánlottak föl. Érveiket az etnikai viszonyokra való hivatkozással erősítették meg, ami különösen az amerikai béke delegációra hatott.

Számos kortárs úgy találta, hogy a győztesek viszályt akartak szítani Magyarország és Ausztria között, hogy közeledésüket megakadályozzák. A feltételezésekkel szemben az antant vezetőinek ehhez nem fűződött érdeke, ahhoz még kevésbé, hogy Bécsset Budapest helyett Berlin felé orientálják. Annál inkább érdekükben állt a két ország közötti együttműködés fenntartása és a térség pacifikálása. A békekonferencia, ha kelletnél is, de elvi döntést hozott. A Legfelsőbb Tanács 1919. május 27–31. között magáévá tette a Német–Nyugat-Magyarország gondolatát, a határ kérdése azonban még nyitva maradt, mert az osztrákoknak június 2-án átadott béke tervezet szövege Pozsonytól délre az 1867-es osztrák–magyar határvonalat hagyta érvényben.

Rennerék malmára hajtotta a vizet az osztrák kommunista párt puccskísérlete, melynek során tizenketten meghaltak, több mint ötvenen pedig megsebesültek.¹⁴ A kormány június 10-én azonnal jelezte a szövetségeseknek, hogy ha elmaradnak az engedmények, jobb, ha felkészülnek a bécsi bolsevik hatalomátvételre. A kancellár immár biztosabban léphetett az így előkészített talajra, és Clemenceau-nak írt június 16-i jegyzékében a Lajta-határ tarthatatlanságáról és népszavazás szükségességéről győzte meg a francia miniszterelnököt.¹⁵ A Legfelső Tanács másnapi jóváhagyásával július 3-án összeült az osztrák észrevételeket tárgyaló bizottság, hogy kész területi javaslatot tegyen le az asztalra.

Közben Sopronban július 23-án tiltakozó tömegdemonstrációt tartottak, melynek során arról beszéltek, hogy a tanácskormány egyetlen talpalatnyi földet sem fog átadni Ausztriának. A rendezvény után másfél héttel a magyarországi proletárállam már nem létezett. Kun Béla számos kommunista elvtársával együtt Bécsben keresett menedéket. Nagyjából velük egy időben érkeztek haza az Ausztriában tartózkodó ellenforradalmárok, közöttük a fegyveres különítményt szervező Sigray Antal és Lehár Antal, akik augusztus 6-án Szombathelyen gyakorlatilag átvették a hatalmat. A tanácskormány alatti közigazgatási szervek működését felszámolták, és velük együtt a nyugat-magyarországi német Gaurat létezése is megszűnt.

Mindközben Párizsban eldőlt Nyugat-Magyarország sorsa. Július 11-én az angol, francia, amerikai és japán delegáció a terület átengedése mellett szavazott, az olaszok pedig ellene. Az átadásra kijelölt megyék véglegesnek szánt határait a július 20-án átadott dokumentumba foglalták bele. Az osztrák béke delegáció ezt áttanulmányozta, és népszavazást kért, igaz

a bizottsági javaslatához képest jóval nagyobb területre. Ezt végül elvetették, Rennernek azt az augusztus 1-jén tett indítványát pedig, hogy küldjenek szövetséges katonai alakulatot Nyugat-Magyarországra a kommunista erőszakoskodások megakadályozására, már ki sem kellett kosarazni.¹⁶ Szeptember 10-én a Saint-Germain-en-Laye kastélyában a Bécs által követelt terület nyugati felét hivatalosan is Ausztriának ítélték.

A béke megkötése után a magyar kormány tiltakozott Párizsban, és népszavazást kért a vitatott területeken. Ezúttal Sommsich külügyminiszteren volt a sor, hogy a bolsevizmussal és az azt terjesztő Volkswehrrel rémisztgessen.¹⁷ Hirtelen minden a visszájára fordult, a határvidék heanz-német lakói is a bécsieket korholták, hogy a „csavargó (Haderlumpen) *Kun Pölla*‘-t (Kun Béla) akarják elnöküknek”. Erről persze szó sem volt, csak most az osztrák baloldallal lehetett fenyegetni itthon és külföldön.

Az 1920 januárjában megérkezett magyar békedelegáció ennek ellenére nem sietett előhozakodni a kérdéssel, mivel az etnikai alapú határmódosításnak itt semmi alapja sem lett volna. Két vesztes országról lévén azonban szó, a változtatásra legalább elvi lehetőség mutatkozott. A nagyhatalmi álláspontokon is érezhető volt némi elmozdulás. Amikor a miniszterelnökök londoni konferenciáján 1920. március 3-án a magyar ügy került sorra, Lloyd George megértőnek mutatkozott a magyar béketerv felülvizsgálatának dolgában. A mellékgyőzteseket nem lehetett megfosztani a győzelem gyümölcseitől, ezért ha akartak módosítani, semmi sem felelt meg jobban a célnak, mint a nyugati magyar megyék státusának újragondolása. Az Alexandre Millerand miniszterelnöki-külügyminiszteri, illetve Maurice Paleologue vezértitkári kinevezése változást hozott Franciaország Kelet-Európa-politikájában is. A békeszerződés feltételeinek bizonyos módosításáról szóló előzetes konzultációt követően Bethlen István és Csáky Imre kapta feladatul, hogy konkretizálja, milyen módosításokat látna szívesen a magyar fél. Ezek között szerepelt az Ausztriának ítélt területsávban élő németek körében tartandó népszavazás is.¹⁸ A kérdést azonban elő sem hozták, így az 1920. május 6-án átnyújtott végleges békefeltételek semmilyen változtatás nem tartalmaztak.

Az elszakított országrészek közül Nyugat-Magyarország volt az egyetlen, amely nem állt a szomszédos utódállamok megszállása alatt. Ez a tény manőverezési lehetőséget adott a szorult helyzetben lévő magyar kormányoknak. Gyenge katonai adottságai miatt Ausztria csak úgy juthatott a terület birtokába, ha azt Magyarország átadja neki. Észszerű volt, hogy a magyar kormány a legkisebb ellenállás irányába, azaz a gazdaságilag is és katonailag is gyenge Ausztria irányába fejt ki revíziós aktivitást.¹⁹

A minisztertanács kétoldalú tárgyalásokat is kezdeményezett az osztrákokkal. A külügyminiszter már az 1919. szeptember 30-i kormányülés másnapján Bécsbe utazott, hogy Rennerrel tárgyaljon.²⁰ A megbeszéléseknek nem lett értékelhető eredménye. A magyar diplomácia ennek ellenére komolyan számításba vette, hogy az osztrák kormány előbb-utóbb

hajlik majd a megegyezésre, és nem akar Magyarországgal ellenséges viszonyt.²¹ 1921 őszéig számos kezdeményezés született a kétoldalú megállapodásra, magyar részről autonómia-ígéretetekkel, népszavazási előterjesztéssel, kereskedelmi engedmények kilátásba helyezésével. Tárgyalásokat folytattak Renner és Mayr kancellárokkal, azok párton belüli és parlamenti ellenzékével, de ezek egyike sem vezetett eredményre. (Legtovább 1921. június 21-én Johannes Schober keresztényszocialista-nagy-német kormányánál jutottak. Augusztus elején megállapodtak a területek egynegyedének megtartásáról és arról, hogy Ausztria nem szorgalmazza a területek átadását Párizsban,²² ám az osztrák parlament külügyi bizottsága nem hagyta jóvá a megegyezést.) Az osztrák kormányok Szküllä és Kharübdisz között navigáltak, mivel nem akarták kockára tenni a Magyarországhoz fűződő kapcsolataikat. El kellett azonban kerülniük, hogy Burgenland-politikájuk miatt árulással vádolják őket.²³ Noha az álláspontok nem akartak közeledni egymáshoz, az osztrák kormány megtapasztalhatta, hogy a francia és a brit vezetésnek nem fűződik elemi érdeke az energikus fellépéshez, különösen nem egy katonai beavatkozáshoz.

A kétoldalú tárgyalásokat folytató osztrák kormány párizsi erőfeszítései 1920 decemberében némi sikerre vezettek. A Magyarországot Párizsban képviselő Praznovszky Iván karácsony előtt kapta kézhez a Nagykövetek Tanácsának jegyzékét arról, hogy a magyar hatóságok kötelesek átadni a területet a Sopronban működő nemzetközi ellenőrző bizottságnak, mely haladéktalanul továbbadja azt az osztrákoknak. A jegyzék azonban nem helyezett kilátásba semmilyen szankciót arra az esetre, ha a területátadás nem történne meg, ami növelte a magyar vezetők önbizalmát. A miniszterelnök azon az állásponton volt, hogy az osztrákoknak semmi esetre sem adják át a területeket. Ha kikerülhetetlen, akkor valóban az antant hadsereg szállja meg Nyugat-Magyarországot. Ez nem pusztán presztízsszempontra volt fontos, hanem azért is, mert így a magyar fél junktimba állíthatta a nyugati határterület és a baranyai háromszög ügyét, melyet a békeszerződés szövegével ellentétesen még mindig szerb megszálló csapatok tartottak ellenőrzésük alatt. Az osztrákokkal nem lehetett volna ilyen csereügyletet kötni.

A magyar kormány időhúzásra játszott. Először 1921. január 13-án tiltakozott a decemberi határozat ellen, majd a baranyai kérdéssel való párhuzamba állítással, illetőleg a kisebbségi jogok kikövetelésével, végül az osztrákokkal fennálló vagyoni viták rendezésével akarta a tárgyalásokat elhúzni.²⁴ (A vagyonmegosztásról szóló döntés értelmében az osztrákoknak ki kellett szolgáltatni a magyar eredetű, Bécsben őrzött műkinccseket, amit elmulasztott megtenni. A magyar fél erre hivatkozva – mintegy zálogterületként – magánál kívánta tartani az átadásra ítélt területeket.²⁵) Közben azonban a minisztériumok evakuálási terveken dolgoztak, mert az üzemek leszerelése, a mezőgazdasági és élelmiszer-tartalékok kivonása bármikor időszerűvé válhatott. Mindennek azonban szörnyen rossz volt az üzenete, mert azt az érzetet keltette a lakosságban,

hogy a kormány végleg feladta a területet, ami nem felelt meg a valóságnak. Teleki miniszterelnök félreérthetetlen utalást tett arra az lehetőségre, amelyre fel lehetett építeni a kormány taktikáját. „Ha a lakosság kezdene ellenállásba – mondta –, azt hiba volna megakadályozni.”²⁶

Azzal, hogy az Anschluss-mozgalom Tiroiban és Salzburg környékén ismét megélné, a magyar kormány mozgásterét is nőtt. Praznovszky párizsi magyar követ ezt taktikusan ki is használta, és nagy erővel győzködte a francia szenátus tagjait a nyugat-magyarországi kérdés és Németország területi növekedésének összefüggéseiről.²⁷ Közben sürgetett az idő. A londoni parlament és a francia nemzetgyűlés jóváhagyása után megkezdődött a trianoni szerződés ratifikációs okmányainak a kicserélése, május 31-én pedig a Nagyköveti Konferencia elnöke, Aristid Briand kézjegyével ellátott újabb jegyzék követelte a terület átadását.

Ezekben a napokban Olaszország budapesti követe bizalmas formában jelezte, hogy a kérdés végleges megoldásához a terület megosztása vezetne, a kiutat azonban elzárja Sopron, amelyre mindkét fél igényt tart. Ennek szóba hozatalával a megoldás felé terelte a vitát. A magyar kormány 1921. július 15-én tudtára adta a franciáknak, hogy Magyarország Sopron és környéke megtartásának fejében hajlandó lenne az elcsatolásra ítélt területek békés átadására. Bethlenék hasonló javaslattal léptek Olaszország elé is. Bár elvileg sem Párizs, sem pedig Róma nem zárkózott el a magyar indítványtól, mindennek feltételül Burgenland kiürítését szabták. Bánffy és Bethlen abban állapodott meg, hogy meg kell akadályozni az átadást, aminek az volt a kockázata, hogy a Nagykövetek Tanácsa leállítja Baranya időközben megkezdett szerb kiürítését. A tervek szerint mindkettő átadására augusztus 23-án került volna sor. Nyugat-Magyarország kiürítésével azonban a magyar kormány ütőkartját adott volna ki a kezéből arra az esetre, ha a szerbek mégsem mozdulnának. Az is nyilvánvaló volt, hogy ha bármilyen lépést tennének a nyugati határon, a déli területek kiürítése állna meg azonnal, ezáltal Magyarország olyan terület megtartását tenné kockára, amely a békeszerződés értelmében jogosan megilleti. Bánffy a kormány lemondásával fenyegetőzött, ha a magyarok visszavonulnának az egyik helyen, a szerbek viszont megmakkosolnák magukat a másikon.²⁸ A Nagykövetek Tanácsa elfogadta a magyar álláspontot, és budapesti képviselőinek javaslatára augusztus 5-én úgy döntött, hogy a déli területek kiürítése előzze meg a nyugati vármegyékét.²⁹ Bánffy – mint írja – bebiztosítottnak érezte magát, ami „lehetőséget adott, hogy a magyar kormány valami mentést próbálhasson”.

A Nagykövetek Tanácsa határozata értelmében a magyar hatóságoknak augusztus 27-ig minden fegyveres erőt ki kellett vonniuk a térségből, amelyet aztán a Sopronban állomásozó Szövetséges Táborki Bizottságnak kellett átadni. A magyar hatóságoktól megtisztított Burgenlandot a katonai misszió adta volna tovább Ausztriának. A szertartásos átadást augusztus 29-én délután 4 órára tűzték ki. Augusztus 17-én a kiürítési tervnek megfelelően harminc antanttsizt érkezett Sopronba, hogy azután

– elfoglalva beosztási helyeiket szerte Nyugat-Magyarországon – ellenőrizték az átadást. A kormány a Fertő-tó térségét magában foglaló „A” zónát kiürítette, a „B” szakasz átadását azonban leállította. A magyarázatot a minisztertanács adta meg, arra hivatkozva, hogy szerbek nem hajtották végre maradéktalanul a kivonulást. Az indoklás gyenge lábakon állt, de a kormány időt akart nyerni, és arra számított, hogy az antant csupán egy jegyzéket és nem katonákat küld Magyarországra.³⁰

„Amikor az olvasók ezt a lapot a kezükbe veszik, az Ausztriát Magyarországtól *elválasztó régi határok már megszűnnek...*” – írta a bécsi *Reichspost* 1921. augusztus 28-i számának címodalán Ignaz Seipel későbbi kancellár, akkor a keresztényszocialista párt elnöke.³¹ Seipel vastosat tévedett. A terv szerint előrenyomuló osztrák csendőrök tiszta-összetételű magyar felkelő erők Sopron mellett megállították, és néhány órán keresztül tűz alatt tartották. Kisebb összecsapás zajlott le Vas megyében is. A magyar ellenállást látva az osztrákok több településről maguktól visszavonultak. Újabb kísérletük a terület birtokba vételére másnap szintén kudarcba fulladt. Az osztrákok szeptember 7-én ismét készültek bevonulni Sopronba. A városi vízmű elfoglalásával talán sikerült volna megadásra kényszeríteni a várost, ha másnap a felkelők újból meg nem támadják és visszavonulásra nem kényszerítik őket. A megmozdulásokkal másfél hónapig tartó felkelés vette kezdetét.

Még a Nemzeti Hadsereg kivonulása előtt Kismartonba érkezett az Ostenburg-Moravek Gyula parancsnoksága alatt álló csendőrzászlóalj, melynek az átadás napján Sopron városán keresztül kellett volna kivonulnia, de ott augusztus 28-án megállt, és be is rendezkedett. A legitimista Ostenburg csapatai eredetileg és elvileg az átadandó területek déli részén a rend fenntartására, gyakorlatilag azonban a terület birtokban tartása érdekében vonultak fel, és megpróbáltak kedvező terepet teremteni Habsburg Károly visszatéréséhez. Vasban Ranzenberger Jenő csendőrzászlóalja jelent meg, mely a hadsereg kötelékéből szintén a csendőrséghez került volt Prónay-vadászszászlóalj tagjaiból állt. Maga Prónay Pál százados, akit korábban nyugdíjaztak, ám most reaktiválták, néhány nap múlva követte katonáit Nyugat-Magyarországra, és megszállta Felsőört. Ez kapóra jött Bethlennek, aki az összeférhetetlen és a kormány számára egyre kellemetlenebb Prónayt el akarta távolítani a fővárosból.

Az említetteken kívül Sopron mellett állomásozott a Friedrich István parlamenti képviselő által mozgatott különítmény is. Tagjai között számos civilbe öltözött katonatiszttel, olyanokkal, akik a 27-én délelőtt kivonuló Nemzeti Hadsereg egyenruháját cserélték estére civil ruhára. Az említett zászlóaljaktól függetlenül alakultak önszerveződő egységek, melyek bázisát munkanélküliek, alsó-középosztálybeliek, paraszti foglalkozásúak, háborús veteránok és perifériára sodródott fiatalok alkották. Önkénteseket toborzott az 1919 decemberében megalakult Nyugat-Magyarországi Liga, illetve a Területvédő Liga is. A felkelő erők között főszerepet játszottak Héjjas Iván és Héjjas Jenő – zömében a Duna–Tisza-

közéből érkezett, részben köztörvényes bűntetteket elkövetett és az igazságszolgáltatás elől menekülő, részben őszinte nemzeti érzésektől fűtött, szegényparasztokból álló – Rongyos Gárdistái.

Zömük egész biztosan nem volt tisztában vele, hogy fellépésük a kormány kombinációiban is szerepelt. Bethlen természetesen nem őket és nem is Prónayt bízta meg az ellenállás megszervezésével, aki Budapesten még abban a tudatban volt, hogy a kormány Burgenland átadásának gyászos szerepét szánja neki. Mérhetetlen öntudatosságának birtokában azonban azonnal át kívánta venni a felkelés vezetését. Sopronba érkezését követően tanácskozni hívta a mozgalmat támogató helyi és a térségbe érkezett híveit, és elfogadtatta velük függetlenségi terveit, melyeket megismertetett Ostenburggal is. Kettejük legfőbb ellenlábásának a kiváló szervezőképességekkel rendelkező Gömbös Gyula számított, aki a kormány megbízásából megpróbált koordinálni a különböző csoportok között.³² Bethlen és a kormányzó az ő segítségét igénybe véve suba alatt támogatta az irreguláris csapatokat, nyíltan azonban nem vállalhatott közösséget a felkelőkkel, akik a magyar revizionizmus kormányellenes irányzataként találtak alkalmas terepet a fegyveres ellenállásra.

Az antanthatalmakat meglepték az események, de aktív közbelépésre nem vállalkoztak. A Nagykövetek Tanácsának tiltakozása nem tartalmazott sem határidőt, sem szankciókat, azaz nem volt ultimátumjellegű, amit nagy megkönnyebbüléssel vettek tudomásul a Sándor-palotában.³³ Bánffy külügyminiszter eszköztelenségét hangsúlyozva hosszas válaszjegyzékben hárította a felelősséget.³⁴ Antant jegyzék érkezett az osztrák és a jugoszláv kormányfő íróasztalára is. Ausztriát a tárgyalások folytatására, a szerbeket a baranyai területek teljes kiürítésére szólították fel.³⁵ Az osztrák csendőrség erejét a felkelőkkel szemben vívott csaknem kéthetes küzdelem jelentősen felmorzsolta, aminek következtében az osztrák vezetés szeptember 10-én elrendelte a kivonásukat Nyugat-Magyarországról, a magyar inszurgensek viszont maradtak a határ menti szőlődombok tövében, és a fegyveres portyázás egészen október–november fordulójáig tartott. A felkelők az „A” zónában tartósan berendezkedtek, sőt Prónay 1921. október 4-én emberei élén, a „C szakasz északi részén, Felsőőr központtal kikiáltotta a független, ám csekély támogatottságú, mindenkitől elszigetelt és minden anyagi eszközt nélkülöző Lajtabánságot. Voltak politikusok akik – enyhítendő a kormányt terhelő felelősség terhét – támogatták, hogy Nyugat-Magyarország népe kiáltsa ki a függetlenségét, majd később népszavazással térjen meg Magyarországhoz. Csakhogy a kalandos akció sikerében szélesebb szemhatárral rendelkező politikus nem bízott. A Lajtabánság ráadásul nélkülözte a nyugat-magyarországi felkelőcsoportok egyöntetű támogatását. Héjjas Iván, akit egyszerű származása miatt Prónay mélyen lenézett, csak feltételesen volt hajlandó mögé állni. Kettejük fiatal és becsvágyó tisztjei sem voltak egységesek abban, hogy a kormánnyal szemben mindenben támogassák őket, mivel ez a katonai pályájukat már az induláskor derékbe törte volna.³⁶

Az egyik jó kezű felkelő már meg is örökölte a fővezér arcvonásait, amely rövidesen az „állam” 10 koronás bélyegét ékesítette, a címer is hamarosan elkészült, de a szervezés a legitimista és nacionalista irányultságú felkelőcsoportok ellentétei miatt nem ment hatékonyan. Egyelőre a „báni” poszt is betöltetlen maradt, az egész alakulatnak Prónay maga állt az élén. Az akció a lakosság körében sem tett szert támogatásra. Prónayék gabonát és élőállatokat is rekviráltak, pontosabban értéktelen bonokkal fizettek értük,³⁷ a „felkelőállam” vámbevételeit pedig egyszerűen az osztrák–magyar vasúti forgalom megsarcolásával biztosították. Bethlen joggal aggódott amiatt is, hogy az ott élő németajkúakat számos erőszakos provokáció érte, ami Magyarországgal szembeni ellenállást váltott ki a körükben. Ráadásul a lőporos hordó, amiről Prónay vezényelt, bármikor berobbanthatta a csehszlovák fegyvereket. A titoknok Gömbös október 8-án sorsára hagyta a „felkelőállamot”. Ez egyúttal azt jelentette, hogy a kormány terve, amivel az egyes felkelőcsoportokat kordában kívánta tartani, összeomlott. Prónay emberei kizárólag Horthynak voltak hajlandók engedelmeskedni, a mélyen megvetett Bethlen nyílt parancsának nem vetették alá magukat.

Az osztrák kormány előtt nem volt kétséges, hogy a magyar hatóságok összejártsanak a felkelőkkel. A Népszövetség 1920. december 16-án felvette a tagjai közé Ausztriát, mely ezzel nagyot lépett a felé, hogy a nemzetközi közösség formai szempontból teljes jogú tagjává váljon. Az osztrák szövetségi gyűlés nem is habozott a közgyűléshez fordulni annak érdekében, hogy a szervezet szavatolja a békeszerződésben garantált határt Ausztria számára. Ebben a kezére játszott, hogy a magyar csapatok Alsó-Ausztriában átlépték a régi határt és katonai akciót indítottak az osztrák csendőrség ellen Kirschlag körül.

A britek azonban megüzenték, hogy egyetlen katonát sem tudnak a térségbe küldeni. Az olaszok és a franciák attól tartottak, hogy fellépésük a rivális hatalom karjaiba hajtaná Magyarországot. Briand külügyminiszter felszólította a magyar kormányt, hogy nyolc napon belül ürítse ki a nyugati területeket, de virágnyelven megüzenete, hogy kész rábólintani a határmódosításra.³⁸ Az osztrák vezetés előtt világossá vált, hogy csendőreivel képtelen lesz a terület birtokba vételére, és aligha számíthat a nagyhatalmak közvetlen beavatkozására. Lassan minden az osztrák engedmény irányába mutatott.

A kancellár megüzenete Őfelsége kormányának, hogy ha szükséges, kész lemondani Sopronról, mintsem hogy megbukjon.³⁹ Feltételül azt szabta, hogy Budapest nyilvánosan határolja el magát a felkeléstől. A hazai közvélemény támogatta a területvédő mozgalmakat, nyíltan tehát nem lehetett állást foglalni ellenük. Bethlen István kormánya ezért cserébe szigorú diszkréciót kért Béctől. Az angolok átmeneti megoldásként támogatták a megállapodást, és ugyanezt javasolták a szövetségeseiknek is.⁴⁰ Mindkét felet szorította tehát saját ellenzéke és közvéleménye, de az idő és a nagyhatalmak nyomása is. Ausztriának és Magyarországnak talp-

ra kellett állni, gazdaságaiknak szükségük volt a hitelekre és egymás támogatására is.

Az olasz kormány szeptember elején titkos ajánlatot tett a közvetítésre. Rómának elemi érdeke volt, hogy Ausztria és Magyarország kapcsolatában elsimuljanak az ellentétek, és elháruljon a Csehszlovákia és a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság között létrejövő retesszár veszélye. Az olaszok ráadásul úgy érezték, hogy sikeres mediátorként ismét nagyhatalmi pozícióba emelkedhetnek. Chiapozzi Augusto Biancheri bécsi olasz követ szeptember 10-én nyújtott be Sopron átengedését tartalmazó kompromisszumos javaslatot Schober kancellárnak. Másnap kollégája, Castagneto kézhez kapta a magyar kormány népszavazási javaslatát. A gondolatot végül sajátjává tette Pietro della Torretta olasz külügyminiszter is, aki szeptember 13-án pedig közvetítette magyar kollégája garanciavállalását Bécsbe arról, hogy a budapesti kormány azonnal kiüríti Nyugat-Magyarországot, ha Ausztria végérvényesen átengedi Sopront és környékét Magyarországnak.⁴¹ Ennél többre azonban egyelőre nem sikerült jutni.

Az olasz közvetítési ajánlatra szeptember 20-án egy csehszlovák következett. Utóbbi Bánffy forszírozta, minden bizonnyal azzal a szándékkal, hogy felgyorsítsa az ajánlattétel után lelassult olasz diplomáciát. A cseh és a magyar külügyminiszter Brünnben meg is állapodott a közvetítésben, ami újra aktivizálta Della Torrettát, aki követei útján a brünni találkozó másnapján Budapesten, majd 30-án Párizsban hivatalos formában is vállalta a mediációt.⁴²

Már látszott, hogy a ránehezedő nyomás alatt a kancellár belemegy a „Sopronért Burgenland” formulába, ám attól nem tágított, hogy a városról való lemondást nagyhatalmi döntés előzze meg, és népszavazás erősítse meg. A csehszlovák közbeavatkozás és a korridorveszélye végül kedvezett a magyar érdekeknek, és a Nagykövetek Tanácsa október 2-án elfogadta a burgenlandi kérdés megoldására tett olasz javaslatot, melynek végrehajtását azonban még néhány napig késleltette a Foreign Office húzódozása.

Della Torretta hívására a két ország képviselői 1921. október 11-én megérkeztek a velencei Palazzo Corner épületébe. A magyar kormányfő abban a biztos tudatban indult útnak, hogy a megállapodást a parlament utólagosan jóváhagyja. Egyszermind azzal az előérzettel ült a tárgyalóasztalhoz, hogy Magyarországot embargó fenyegeti, ha a tárgyalások megszakadnak.⁴³ Az osztrák–magyar viszony és az antant jóndulata miatt aggógó Schober súlyos kényszerhelyzetében nem tehetett egyebet, mint hogy beadta a derekát, és elfogadta a felkínált alkut, azaz gyakorlatilag *lemondott* Sopronról és környékéről. Noha világos volt, hogy az Magyarország javára fog eldőlni, ragaszkodott a népszavazáshoz, mert másként nem tudta a lemondást igazolni saját közvéleménye előtt. A megállapodás szövegét október 27-én a Nagykövetek Tanácsa, saját korábbi rendelkezéseit átértékelve fogadta el annak igazolásaként, hogy nem mindig a békeszerződés betűihez való merev ragaszkodás a legkifizetőbb.

A nagyhatalmi jóváhagyás után megkezdődhetett volna a népszavazás előkészítése, amit azonban hátráltatott IV. Károly újabb visszatérési kísérlete.

Ez a diplomáciai szorításon kívül azzal a kockázattal járt, hogy a Nyugat-Magyarországon állomásozó csapatok közötti ellentétek tovább mélyülnek, a Károly-párti katonai erők követik a volt királyt Budapestre, így a határ térségét magára hagyják. A csapatok jó része valóban távozott az országrészből, ezzel szabaddá vált az út az osztrák bevonulás előtt. Ámde az osztrák kormány nem kívánt élni a lehetőséggel, és tartotta magát a velencei kompromisszum betűihez.

A magyar kormány szintén tartotta magát a megállapodáshoz. A legkeményebb diót Prónay visszahívása jelentette. A kormányfő Horthy közreműködésével tudta csak rávenni a távozásra, alig néhány nappal a vállalt határidő előtt. November 4-i hatállyal végül feloszlatták a Lajtabánságot. Kilenc napra rá az osztrák hadsereg akadálytalanul bevonult Burgenland területére, és azt a hónap végéig (a népszavazási körzet kivételével) birtokba vette.

A szavazást technikai okok miatt csak december 14-re írták ki. A hatalmi eszközökkel nem rendelkező osztrákoknak több időre volt szükségük ahhoz, hogy a szavazókat megnyerjék maguknak. Miután azonban nem tudott halasztást elérni, az osztrák kormány december 13-án visszarendelte a népszavazási és a szavazatszedő bizottságokba kiküldött képviselőit, amiktől a helyzet még ellenőrizetlenebbé vált.⁴⁴

December 8-án megérkeztek a városba a nemzetközi rendfenntartó alakulatok, a magyar csapatok pedig négy nap múlva elhagyták a referendum helyszínét. December 14. és 16. között Sopronban és nyolc községben lebonyolították a szavazást, mely meggyőző magyar fölényrel zárult. Sopront 1922. január 1-jén adták át a magyar hatóságoknak. A Határmegállapító Bizottság jelentése alapján a Népszövetség Tanácsa szeptember 17-én hagyta jóvá a végleges határt, mely a népszavazási terület mellett – Lovászdad átengedése ellenében – további tíz községet juttatott vissza Magyarországnak.

■ JEGYZETEK

1. Lásd a minisztertanács határozatát az osztrák–német nemzeti tanács számára szállítandó élelmiszerekről. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (továbbiakban MNL OL). A MNL iratairól készült digitális másolatok. W szekció W12. (továbbiakban MT W12) K27191811161009. jpg (1918. 11. 16-i ülés)
2. Soós Katalin: *Burgenland az európai politikában 1918–1921*. Bp., 1971. 11–12.
3. Idézi Hatos Pál: *Az elátkozott köztársaság. Az 1918-as összeomlás és forradalom története*. H. n. 2018. 269.
4. Hans Loewenfeld-Russ: *Im Kampf gegen den Hunger. Aus den Erinnerungen des Staatssekretärs für Volksernährung 1918-1920*. Hg. Von Isabella Ackerl. Wien, 1986. 1986. 194; Hatos Pál: i. m. (2018) 297.
5. Ormos Mária: *Civitas Fidelissima. Népszavazás Sopronban 1921*. Győr, 1990. 20; Julius Deutsch: *Aus Österreichs Revolution. Militärpolitische Erinnerungen*. Wien, 1921. 78.

6. A csehszlovák ügyek bizottsága ülésének jegyzőkönyve. Párizs, 1919. március 8. In: Ádám Magda – Ormos Mária (szerk.): *Francia diplomáciai iratok a Kárpát-medence történetéről. I. 1918–1919.* (A továbbiakban FDI) Bp., 1999. iratszám 97.
7. Gerald Schlag: *Aus Trümmerngeboren... Burgenland 1918-1921.* Eisenstadt, 2001. 230.
8. Andrew F. Bourghardt: *Borderland. Historical and Geographical Study of Burgenland, Austria.* Madison, 1962. 172.
9. Gratz Gusztáv: *A forradalmak kora. Magyarország története 1918–1920.* Bp., 1935. 295.
10. Richard Lein: *Die „Burgenlandnahme“ 1919-1924.* In: Maximilian Graf et al. (ed.): *Das Burgenland als internationale Grenzregion.* Wien, 2012. 7.
11. *Bericht über die Tätigkeit der deutschösterreichischen Friedensdelegation in Saint-Germain-en-Laye I.* Band. 11. DeutschösterreichischeStaatsdruckerei, Wien, 1919. 11.
12. Ormos Mária: i.m. 10–13.
13. Richard Berczeller – Norbert Leser: *Mit Österreichverbunden.* Wien–München, 1975. 156.
14. Arbeiter Zeitung 1919. június 15. 1, 1919. június 16. 1.
15. Jegyzék Németusztria hatáiról. *Bericht*, Beilage 28. 130.
16. Soós Katalin: i. m. 31.
17. Uo. 37.
18. Romsics Ignác: *A trianoni békeszerződés.* Bp., 2005. 169–173.
19. A szövetséges megfigyelők jelentésére hivatkozik Gerald Schlag: i. m. 314.
20. MNL OL MT W 12. 1919. 09. 30-i ülés fol. 7–8.
21. Bánffy Miklós: *Huszonöt év.* Bp., 1993. 42.
22. MNL OL MT W 12. (1921. 01. 04-i ülés) fol. 3–13. és 1921.08.01-i ülés, fol. 3.
23. Schoen bécsi német követ jelentése, 1921. január 4. Idézi Gerald Schlag: i. m. 377.
24. MNL OL MT W 12. (1921. 01. 04-i ülés) fol. 3-13.
25. Bánffy Miklós: i. m.69.
26. MNL OL MT W 12. (1921. 01. 04-i ülés) fol. 3-13.
27. Franz Egon Fürstenberg–Stammheim budapesti német követ jelentése, Budapest, 1921. július 2. 11. Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes Pol. 6. Abteilung II b. Akten betreffend Westungarische Frage. 1921. Juni – 1921. Oktober. Bd. 2. (R73414, K274108).
28. Bánffy Miklós: i. m. 68–69.
29. Lord Harding jelentése Curzon külügyminiszternek, Párizs, 1921. szeptember 6. In: *Documents on British Foreign Policy 1919-1939. First Series, Vol. XXII Central Europe and the Balkans 1921. Albani 1921-1922.* Her Majesty's Stationary Office, 1980. (továbbiakban DBFP) 1980. No. 304. 361–362.
30. MNL OL MT W12 (1921. 08. 28-i ülés) fol. 1–20.
31. *Das Burgenland bei Österreich!* Reichspost 1921. augusztus 28. 1.
32. Prónay Pál: *A határban a halál kaszál... Fejezetek Prónay Pál feljegyzéseiből.* Szerkesztette és bevezető tanulmánnyal ellátta Szabó Ágnes és Pamlényi Ervin. Bp., 1963. 262, 275–276.
33. Gerald Schlag: i. m. 407–408.
34. Bánffy Fouchet francia főbiztosnak, Budapest, 1921. szeptember 10. FDI, No. 140. 214.
35. MNL OL MT W 12 (1921. 09. 02-i ülés) fol. 2-3.
36. Lásd Bodó Béla: *Héjjas Iván. Egy ellenforradalmár élete.* 2000. Irodalmi és társadalmi havi lap 2010. 10. sz. 18–19.
37. Bánffy Miklós: i. m. 82.
38. Briand külügyminiszter a francia külügyi képviselőknek, Párizs 1921. szeptember 15. FDI, No. 145. 226.
39. Annual Report on Austria (Akers Douglas), 1921. The National Archives Foreign Office (továbbiakban TNA FO) 371-7359 C5596-7.
40. Hohler távirata Curzonnek, 1921. szeptember 2. DBFB, No. 300. 337.

41. Fouchet főbiztos jelentése Briand külügyminiszternek, Budapest, 1921. szeptember 17. FDI, No. 148, 228; és Ormos Mária: i. m. 127–132; Gerald Schlag: i. m. 442–443.
42. Hungary. Annual Report (T. B. Hohler), 1921. 4. TNA FO 371-7632 C3299-3299-21; Ormos Mária: i. m. 136–141, illetve Mari Vares: *The Question of Western Hungary/Burgenland, 1918-1923. A Territorial Question in the Context of National and International Policy*. Jyväskylä, 2008. 239; Curson Hardingnak, London, 1921. szeptember 28. DBDP, 1980. No 349. 410.
43. MNL OL MT W12 (1921. 10. 7-i ülés).
44. Az igazság az, hogy a Nagykövetek Tanácsa akceptálta az osztrákok észrevételeit, ám a javaslatukat csak 14-én este kapták kezükbe a Tábornoki Bizottság tagjai, amikor az egész procedúra már elkezdődött. Hungary. Annual Report, 1921. 6. TNA FO 371-7632 C3299-3299-21.

